

วิธีน้กรบแห่งลุ่มน้ำสงคราม

จังหวัดหนองคายเคลื่อนไหวย่างคล่องแคล่วในมือคนกรบชาวบ้านที่นำเรือขุดไม้ตะเคียนแหวกฟองคลื่น เลาะเลี้ยวไปตามลำน้ำสงครามตอนล่าง ทิวทัศน์ป่าบึงป่าทามสองข้างทาง ตัดกับครมขาวของขอบฟ้ายามตะวันตกหลบหลบหายหลังม่านเมฆหมอก และสายฝนที่โปรยปรายความเหน็บหนาวลงมาไม่ขาดสาย

เครื่องดนตรีที่ครางกระหึ่มยามโลดแล่นกลางสายน้ำกลับแผ่วเบาลงยามเลียบฝั่ง ทักทายควายแม่ลูกที่เพลิดเพลिनเล็มหญ้าอ่อนอยู่ริมฝั่ง ไม่ไกลจากยอขนาดใหญ่ที่กำลังถูกยกขึ้นโดยชาวประมงพื้นบ้าน งดงามล้ำลึกราวภาพวาดชนบทไทยในหลายทศวรรษก่อนที่คนเมืองวันนี้ไม่เคยรู้จัก

ทว่า ปลาเล็กปลาน้อยเพียง 3-4 ตัวที่กำลังกระโดด หาทางออกให้กับชีวิตของตัวเองบนผืนตาข่ายกลับก่อเกิดความปวดร้าว ผิดหวังในสายตาของชาวประมงไม่น้อย เขาค่อยๆ กระทบยอเบาๆ จดปลาไหลลื่นลงมารวมกันตรงกลาง ก่อนหล่นหายไปใต้ช่อง พร้อมๆ กับที่ยอค่อยๆ คืนกลับยังความลึกของแผ่นน้ำอีกครั้ง

ปลา นับวันจะน้อยลงทั้งปริมาณและคุณภาพ

ชีวิตปลาและชีวิตชาวประมงพื้นบ้านวันนี้ จึงเป็นดังภาพที่เหลื่อมซ้อนทับกัน ต่างต้องดิ้นรนหาทางรอดให้กับสายพันธุ์ และสายวัฒนธรรมวิถีชีวิตลุ่มน้ำของตนเอง แม้ประหัดประหารกัน แต่ก็ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันอยู่ในที่ เพราะนักกรบชาวบ้านกลุ่มนี้กำลังทำหน้าที่ดังผู้พิทักษ์ความมั่งคั่ง หลากหลายของทรัพยากรประมงของ “ลุ่มน้ำสงคราม” จ.นครพนม ไม่ให้เหือดแห้งหายไปจากการรุกรานอย่างหนักของวาทกรรมการพัฒนากระแสหลักที่มุ่งเน้นตัวเลขจีดีพีและการขยายตัวของภาคเศรษฐกิจ ที่ไม่เพียงจะกระทบต่อวิถีชีวิตของพวกเขาเท่านั้น แต่ยังเสี่ยงต่อการสูญสลายสายพันธุ์ของปลาที่แหวกว่ายในความใสเย็นของลำน้ำสายนี้ด้วย

ลมหายใจไม่รวยริน

วันนี้ วิถีชีวิตของนักกรบชาวบ้านไม่เพียงยืนอยู่บนลำแข้งตัวเอง บนรากฐานการใช้ชีวิตเรียบง่ายแบบชาวประมงพื้นบ้าน ผู้ทุ่มเทแรงกายใจหาปลาเพื่อยังชีพด้วยเครื่องมือทำกินแบบบรรพบุรุษที่ไม่เอาเปรียบปลาและธรรมชาติมากเกินไป เช่น ยอ อวน ลอบ เท่านั้น แต่ยังทุ่มเทศักยภาพ พลังบริสุทธิ์ของตนเองรักษาลุ่มน้ำสายนี้ให้คงความอุดมสมบูรณ์ รอดพ้นจากการรุกรานของ

การพัฒนาที่ไม่แยแส ไม่สอดคล้องกับระบบนิเวศด้วย

ขอ เครื่องมือประมงเรียบง่าย แต่มีประสิทธิภาพ

ยิ่งกว่านั้นการผสมผสานความรู้จากชาวบ้านเพื่อชาวบ้านอย่าง 'การวิจัยไต้หวัน' และความร่วมมือจากสังคมภายนอกทั้งเชิงวิชาการและปฏิบัติ ยังช่วยให้นักรบบกลุ่มนี้ไม่โดดเดี่ยว อ่อนล้าเกินไปที่จะรักษาลำน้ำหนึ่งเดียวในภาคอีสานที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ ไม่ให้เสียความบริสุทธิ์ให้กับเขื่อนขนาดใหญ่

การวิจัยไต้หวันจึงเป็นลมหายใจที่ไม่รวนเรแห่งการต่อสู้ พิทักษ์ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรประมงในลุ่มน้ำ

สงครามของชาวประมงพื้นบ้านที่ไม่เพียงตั้งอยู่บนความลุ่มลึกของวิถีชีวิตลุ่มน้ำที่สั่งสมกันมาหลายชั่วรุ่นเท่านั้น แต่ยังใช้ระเบียบวิธีทางวิทยาศาสตร์เข้ามาจัดการความรู้เรื่องลุ่มน้ำของตนเองให้ออกมาเป็นระบบ สะดวกในการนำไปใช้และเผยแพร่ให้คนนอกชุมชน นักวิชาการรับรู้โดยง่าย

ประธานเครือข่ายงานวิจัยไต้หวัน **สุริยา โคตะมี** อธิบายว่าการวิจัยไต้หวันเกิดจากความร่วมมือของ 4 หมู่บ้านในเขตลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง บ้านท่าบ่อ บ้านปากยาม บ้านอ้วน และบ้านยางงอย ในอ.ศรีสงคราม จ.นครพนม โดยการสนับสนุนของโครงการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทางความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืนในพื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มแม่น้ำโขงของสหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์ (IUCN) ชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนครพนม (NECC) และเครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEARIN)

ไขปลาถูกวางไว้บนความรกรกของป่าบึงป่าทาม เมื่อฤดูน้ำหลากปีที่แล้ว

งานวิจัยไต้หวันเกิดโดยชาวบ้าน เพื่อชาวบ้านอย่างแท้จริง ชาวบ้านจะเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้วิจัยเพื่อร่วมกันอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และสิ่งแวดล้อมในชุมชน โดยอาศัยกระบวนการกลุ่มในการ

ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ จนได้ข้อสรุปเป็นองค์ความรู้ เพื่อนำไปแก้ไขปัญหาทรัพยากร สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นภายในชุมชนอย่างยั่งยืน

“วิจัยไต้หวันจะเป็นฐานข้อมูลของชุมชนภายใต้องค์ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ วัฒนธรรมของชาวบ้านอย่างแท้จริง ข้อมูลทุกอย่างเกิดจากการปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ทั้งวิถีการหาปลา ชนิดปลา วิถีชีวิตลุ่มน้ำ นอกจากนั้นการระดมความรู้ยังช่วยให้เห็นปัญหาบางอย่างที่จะนำไปสู่การร่วมกันคิดแก้ไขปัญหาได้ด้วย องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยไต้หวันจึงสนองตอบความต้องการของคนในชุมชนได้อย่างแท้จริง ทั้งความรู้เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ป่าบุ่งป่าทามสองข้างลำน้ำกับจำนวนปลาที่จะจับได้ในแต่ละปี การกันเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่ห้ามการใช้เครื่องมือประมงเชิงพาณิชย์เข้าไปจับ และการสร้างฝั่มให้เป็นที่อยู่อาศัยของปลา” **สุริยาอธิบาย**

ภารกิจท้าทาย

ทรัพยากรประมงที่เคยอุดมสมบูรณ์ของลุ่มน้ำแห่งนี้ กำลังถูกทำลายจากการเปลี่ยนแปลง ล่มสลายของวิถีชีวิตลุ่มน้ำของชาวบ้าน จากเคยทำประมงเพื่อยังชีพ เปลี่ยนมาเป็นการทำประมงเชิงพาณิชย์ ใช้เครื่องมือประมงที่เอาเปรียบธรรมชาติมากขึ้นเรื่อยๆ ยิ่งกว่านั้นชาวบ้านบางส่วนก็ยังไม่ตระหนักถึงภัยใกล้ตัวว่าความสมดุล อุดมสมบูรณ์ของลำน้ำสาयนี้กำลังก้าวถอยหลัง

ดังที่ประธานวิจัยไต้หวันสะท้อนความยากในการกิจพิทักษ์ลำน้ำสาयนี้ไว้ว่า การสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นในชุมชนตลอดความยาวของลำน้ำสาयนี้เป็นงานที่ยากมาก ชาวบ้านจำนวนมากยังไม่สนใจ ไม่เข้าร่วม เพราะไม่เห็นความสำคัญของกิจกรรมต่างๆ ที่เราพยายามทำเพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์ของลุ่มน้ำสาयนี้ เนื่องจากวันนี้เขายังจับปลาได้ และที่แย่กว่านั้นบางคนยังต่อต้านการทำงานของเรด้วย มองว่าเป็นตัวป่วน ไปเบียดบังผลประโยชน์ และทำลายเวลาทำมาหากินของพวกเขา

สุริยา โคตะมี

“ทุกวันนี้ชาวบ้านที่เข้าร่วมกลุ่มวิจัยไต้หวันลดน้อยลงเรื่อยๆ จากหมู่บ้านละ 30-40 คน เหลือ 5-6 คนที่ยังเป็นแกนนำเท่านั้น แม้กระนั้นบางคนมาก็ยังโดนเมียที่บ้านตำว่าน่าจะเอาเวลาไปหาปลา หาเงินดีกว่า มารวมกลุ่มไม่เห็นจะได้ประโยชน์อะไร แต่อย่างไรก็ตามเราก็พยายามให้ความรู้ชาวบ้านผ่านงานวิจัยไต้หวันอยู่เสมอ และในอนาคตอาจนำความรู้จากการวิจัยไต้หวันใส่ในหลักสูตรการเรียนการสอนเพื่อสร้างจิตสำนึกและความรู้ในเยาวชนด้วย”

ขณะที่รองประธานวิจัยไต้หวัน **ประพงศ์ รัตนะ** ฉายภาพสถานการณ์

ประมงในรอบทศวรรษหลังของลำน้ำสายนี้ว่า เครื่องมือประมงจากเดิมที่จับปลาได้ครั้งละไม่มาก ก็เปลี่ยนมาเป็นการใช้เครื่องมือประมงสมัยใหม่ที่จับปลาได้ครั้งละมากๆ ไม่เลือกขนาด ทั้งปลาเล็กปลาน้อย รวมทั้งชาวบ้านบางคนยังโลภมาก จับปลาด้วยการช็อตไฟฟ้า ซึ่งส่งผลเสียอย่างมากต่อระบบนิเวศ

นอกจากนั้นการสร้างเขื่อนกั้นน้ำโขงในจีนยังกระทบต่อการขึ้นลงของน้ำในลำน้ำสงคราม กระทบต่อระบบนิเวศ เกิดตะไคร่น้ำระบาด ปลาอพยพเข้ามาน้อยและวางไข่ช้าลง จนปลา 11 ชนิดได้สูญพันธุ์ไปแล้ว เช่น ปลาตองลาย ปลาคุน และอีก 14 ชนิด กำลังใกล้สูญพันธุ์ เช่น ปลาฝาโล ปลาโอดโอ ปลาบึก ปลาเสือตอ

ประพงค์ รัตนะ

“แต่เดิมปลาที่หามาได้นอกจากกินในครัวเรือนแล้ว ยังทำปลาร้า ส้มปลา ໄໄขายได้ด้วย แต่ช่วงสิบปีหลังนี้ หาปลายากขึ้น เมื่อก่อนออกไปไม่นานก็ได้ปลาพอกกลับมากิน มาขาย แต่เดี๋ยวนี้ต้องใช้เวลานานกว่าเดิมมาก จึงจะได้ปลาเท่าเดิม บางทีก็ไม่ได้เลย การจะรักษาปลาเหล่านี้ให้อยู่คู่ลำน้ำสายนี้ และคนรุ่นลูกรุ่นหลานจึงเป็นงานที่หนัก ทำหาย และต้องการความร่วมมืออย่างมากจากคนในชุมชน และต้องให้ชาวบ้านรู้ว่

การเผาป่า ทำลายป่าบุ่งป่าทามสองข้างลำน้ำเป็นสาเหตุของการลดน้อยลงของปลาที่จะจับได้ เพราะพวกเขาส่วนหนึ่งยังไม่ตระหนักว่าป่าเหล่านี้ใช้เป็นสถานที่วางไข่ของปลายามฤดูน้ำหลาก” รองประธานวิจยไต้หวันบอกเล่าการสูญเสีย

...องค์ความรู้อันเกิดจากการสั่งสมภูมิปัญญาของคนในชุมชนมาอย่างยาวนาน ผ่านระดับของความซับซ้อน มุมมองที่หลากหลาย ก่อนจะตกผลึกเป็นรูปธรรมใน ‘วิจัยไต้หวัน’ จึงน่าจะช่วยพิทักษ์ลำน้ำสงครามที่ทอดตัวยาวกว่า 400 กิโลเมตร หล่อเลี้ยง 28 อำเภอ 4 จังหวัด อุตรธานี นครนายก สกลนคร และนครพนม ให้กลับมามั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ และคงความหลากหลายทางชีวภาพ และเป็นแม่ธรรมชาติที่คอยหล่อเลี้ยงชีวิต ให้ลมหายใจของนักรบชาวบ้านเหล่านี้ไม่ขาดวัน

ชุมชนเมือง ผู้จัดการออนไลน์ 18 เมษายน 2548